

ORWELL UNDERBART OFÖRUTSÄGBAR

Sextiofem år efter sin död är George Orwell mer aktuell än någonsin. Det blinda kriget mot terrorismen, möjligheterna att via internet kontrollera våra steg, demokratikämpar som stämplas som "antidemokrater", övervakningskameror, drönare, förarlösa bilar – allt detta skulle kunna vara hämtat från 1984. Romanen filmas just nu i Hollywood, *Djurfarmen* ska bli både film och musical, *Nere för räkning i Paris och London* bli teveserie. "För att förstå Putin, läs Orwell", säger professorn i historia Timothy Snyder. Orwells samlade verk har kommit i tjugo tjocka band. Han översätts till allt flera språk, finns nu också på kurdiska och bretagniska. Nya biografier kommer hela tiden. Exemplet är hämtat från en artikel av Robert Butler i tidskriften *More Intelligent Life*: "Orwell's world". När författaren James Baldwin nyligen citerades i *The New Yorker* presenterades han som "en amerikansk George Orwell".

Detta är en man som bara skrev sex romaner och tre reportageböcker – och hade svårt att få dem publicerade – medverkade främst i små radikala tidningar och tidskrifter, de flesta nu nedlagda, och som under större delen av sitt korta författarliv betraktades som en författare i marginalen. Nu talar han uppenbarligen till oss. Nu trycks även hans dagböcker, brev och artiklar och det utan att han behöver skämmas, kanske med något undantag (som Christopher Hitchens påpekar i sin bok *Why Orwell matters*). Nyligen kom ett generöst urval av hans journalistik, *Seeing things as they are* (Harvill Secker), som sträcker sig ända från de första opublicerade dikterna och fram till hans sista korta text, tryckt den 22 juli 1949 i en amerikansk socialisttidning och där han förklarar att nyss utkomna 1984 inte angriper socialismen, däremot fascismen och kommunismen. Peter Davison, som kan allt om Orwell, står för urvalet. Man har inte tråkigt en sekund.

Däremot kan man grubbla på varför dessa artiklar och radioföredrag står sig så bra, även när det eller den han skriver om för länge sedan glömts bort, ja även när Orwell också har fel. Han skriver om George Gissing, knappast läst idag, och förklarar inledningsvis att Gissing "kanske" är den bästa författaren England fått fram – även

om "Dickens, Fielding och ett dussintal andra är överlägsna honom vad gäller naturlig talang"; vad han nu menar med det – men artikeln utmynnar i en tänkvärd karakteristik av den fascistiska människan. Han konstaterar i maj 1941 att det är "uppenbart" att den fria kapitalismen nu kommit till vägs ände, men det han i samma andetag har att säga om litteraturen och totalitarismen, påtvingad utifrån eller inifrån, träffar huvudet på spiken: "Modern litteratur är (...) antingen ett sant uttryck för vad en människa tänker och känner, eller den är ingenting alls." George Orwell förespråkar ett förenat Europa och koloniernas omedelbara frigörelse, han fattade snabbt vad Moskvaprocesserna handlade om medan hans kollegor föll i trance över Stalin, strax före det hade han gått ut i krig mot fascismen (och fått en kula i halsen). Han hade den ovanliga förmågan, som Hitchens skriver, att på en och samma gång ha tre tankar i huvudet: han var antifascist, antikommunist och antiimperialist.

George Orwell hymlar aldrig med sin uppfattning, som är bestämd – gärna skriver han "naturligtvis", "uppenbarligen", "det finns knappast någon tvekan om att..." – och framför allt människor på vänsterkanten gör honom "sjuk", får honom att "ruttna", är lögnaktiga, löjliga, okunniga, oärliga, impotenta. "En gång en hora, alltid en hora" (apropå dem som slickat Stalins stövlar). Ändå finns det något i tonläget som gör att man lyssnar. Han vänder sig till läsaren och lyssnaren i gemen, inkluderar oss alla i sin värld, bjuder in oss, skriver inte för att tjusa kollegor eller chefer. Därför bemödar han sig om att skriva så enkelt och tydligt som möjligt, ser språket som ett kommunikationsmedel, inte en utsmyckning. Han kan visst höja rösten, bli rent av otidig, men han gör sig inte till. Han kan vara ironisk men inte överlägsen, trampar aldrig neråt. Han betraktar världen nerifrån och upp.

George Orwell positionerar sig därför inte, bygger inget varumärke. Saken står i centrum. Han har en bestämd åsikt, men den bygger på träget arbete. Han kom från övre medelklassen, gick på Eton, tog ett jobb som polis i Burma, ett sätt att fullfölja en släkttidition – Orwell var född i Indien, fadern hade varit chef inom den statliga opiumhandeln, en farfarsfar varit slavägare – och återvände efter fem år till England både förtvivlad och med dåligt samvete för vad han hade varit med om. Han diskade i Paris och luffade runt London för att försöka bli författare, också för att få veta hur det är att vara fattig. Han reste till gruvornas England, kröp där nere i gruvgångarna

för att lära känna kapitalismen, utreda socialismens möjligheter. Han tog sig till Spanien för att slåss mot Franco, i Henry Millers varma manchesterrock och med egna kängor (eftersom han hade storlek 47), kom med nöd och näppe hem igen som övertygad antikommunist. Fascisterna hade visserligen skjutit honom, men Moskvakommunisterna var också ute efter hans liv. Han hade tillhört fel gruppering. Det Orwell skriver bottnar i egna dyrköpta erfarenheter. Det är aldrig på låtsas.

Ändå är Orwell oftast oförutsägbar. Han liksom tråcklar sig igenom en artikel, vänder och vrider på varje sak, och man vet aldrig var han ska hamna till slut. I februari 1944 skriver han en kort artikel om antisemitismen och inleder, som vanligt, kärnfullt: "Det finns två journalistiska aktiviteter som alltid innebär en comeback. Den ena är en attack mot katolikerna och den andra är ett försvar av judarna." Han har recenserat några böcker om judeförföljelser och fått en drös antisemitiska brev vilka fått honom att för tusende gången grubbla över det faktum att problemet undviks även av dem som borde beröras direkt. Det som bekymrar honom är inte galenpannorna, utan de som är övertygade om att judarna själva bär ansvar för sin situation och att deras brev är resonerande, välbalanserade, fullmatade med exempel. Felet som vänstern gör är att bemöta antisemitismen rationellt. Det går inte. Det går inte heller att tala om judeförföljelserna i Tyskland. Lika lite som ärtor mot en stålhjälm biter det på dem som har den minsta antisemitiska böjelse. De kommer fortfarande att vara övertygade om att judarna dominerar svarta börsen, tränger sig före i kön och smiter från värnplikten.

Nej, det enda som duger är att göra en detaljerad undersökning av orsakerna till antisemitismen och då inte ta för givet att de helt och hållet är ekonomiska. Det kan vara sant att judarna fått vara syndabockar, men varför just judarna och för vad är de syndabockar? Viktigt är att veta om antisemitismen ökar och hur den ökade flyktingströmmen påverkat detta. Viktigt att veta att också sensibla människor inte är immuna; författare alltifrån Shakespeare över Thackeray till T.S. Elliot och Aldous Huxley har skrivit saker som stämplat som antisemitiska om de skrivits efter det att Hitler kom till makten. Antisemitismen går djupt, osäkert är dock vad det egentligen är människor hatar när de hatar något otydligt som "judarna". Orwell slutar: "Och

det är delvis rädslan för att få veta hur vitt spridd antisemitismen är som hindrar en seriös undersökning av den.”

Han skriver för sjuttio år sedan och det skulle ha kunnat vara nu.

Han recenserar *Mein Kampf* i mars 1940, skriver att om han kom tillräckligt nära Hitler skulle han skjuta honom – vilket säkert vore sant – men att han inte kan känna någon personlig animositet inför mannen. Han ser på foton av honom och ser en förlorare, en martyr, ett offer – och helt visst ser Hitler sig själv som så. Det är en man som likt Napoleon kämpar mot sitt öde, som aldrig kommer att vinna, fjättrad vid stenen likt Prometheus, och ändå, på något sätt, känner man att han borde få göra det. Det är en attityd med en oerhörd dragningskraft: ”hälften av alla filmer man ser rör sig kring ett sådant tema”. Hitler har dessutom fattat vad socialister och andra progressiva inte har fattat: att massorna inte bara vill ha det tryggt och bekvämt, korta arbetsdagar och födelsekontroll; de vill dessutom ha kamp, självuppoffring, till och med fara och död, för att inte tala om fanor och trummor och parader med likasinnade. Underskatta alltså inte den mannen, skriver Orwell. Det är en stark fiende vi har att slåss mot.

George Orwell har den där sällsynta förmågan att ta saker för vad de är, syna dem utan att snegla till höger eller vänster, uppåt eller neråt, befriad från ideologi. Oberoende präglar honom, också hans komplexitet (vilket möjligtvis har med varandra att göra). Han har sökt sig sin egen knaggliga väg fram till författarskapet och väl framme gör han det aldrig lätt för sig. Han hade aldrig ett förlag eller en förläggare han kunde lita på, aldrig en tidning han med säkerhet visste att de skulle publicera hans artiklar. Han böjde sig inte, tycks inte ha krusat någon. Han skrev. Han gav aldrig upp sin socialistiska övertygelse men han var en socialist som misstrodde all auktoritet, värdesatte frihet lika mycket som jämlikhet. Han var, skriver Robert Colls i *George Orwell. English rebel* (Oxford University Press) en intellektuell som ogillade intellektuella, en författare på vänsterkanten som fann det lättare att förlåta författare till höger än till vänster, en socialist som misstrodde staten, en liberal som var mot den fria marknaden, en protestant som inte trodde på gud. Naturligtvis har alla dissidenter i öst hyllat George Orwell som en föregångare, en fyrbåk.

Nästa år invigs en staty av honom utanför BBC:s nya lokaler i London. Självfallet hade han en åsikt också om statyer. Han tyckte inte om dem. De förstör utsikten.

Anders Sundelin

Svenska Dagbladet 13 mars 2015